

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Гуманітарний факультет

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота на тему:

**«УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАКАТ ЧАСУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.
СИМВОЛИ ТА ОБРАЗИ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГКУ 20/Б

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальності 034 Культурологія

Освітньої програми “Культурологія”

Освітній ступінь Бакалавр

Загартовська Ю.

Керівник: Півторак Ю.

Рецензент:

Львів - 2024

Анотація

У цій бакалаврській роботі розглянуто військові плакати часу російсько-української війни з колекції проєкту «Sunseed Art», зображені на них образи та символи. Проведено семіотичний аналіз плакатів на основі теорій Ф. де Соссюра, С.Пірса, Р.Барта та архетипному аналізу за К.Г.Юнгом. Виявлено образи, що зустрічаються найчастіше і їхні закодовані повідомлення. Досліджено загальне поле плакатів в Україні та плакати часу ОУН та УПА авторства Ніла Хасевича і завдяки порівнянню з зображеннями на сучасних військових плакатах, виявлено образи та символи, що з'явилися з часу повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: український плакат, образи, символи, російсько-українська війна, візуальний аналіз, семіотика, архетипи.

Ukrainian posters of the Russian-Ukrainian War. Symbols and Images

Abstract

This bachelor's work examines war posters of the Russian-Ukrainian war from the collection of the "Sunseed Art" project, images and symbols are depicted on them. A semiotic analysis of the posters was carried out based on the theories of F. de Saussure, S. Peirce, R. Barthes and archetypal analysis according to K. G. Jung. The most common images and their coded messages have been identified. The general field of posters in Ukraine and posters of the Ukrainian Insurgent Army and the Organization of Ukrainian Nationalists authored by Nil Khasevich were studied, and thanks to a comparison with the images on modern war posters, images and symbols that appeared since the time of the full-scale invasion were revealed.

Keywords: Ukrainian poster, images, symbols, Russian-Ukrainian war, visual analysis, semiotics, archetypes.

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОГО ПЛАКАТА	4
1.1. Загальний огляд поля та позиціонування українського плаката.....	4
1.2. Український плакат часу російсько-української війни.....	6
1.3 Значення образів та символів в плакатах.....	8
РОЗДІЛ II. СЕМІОТИЧНИЙ ТА АРХЕТИПНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО ПЛАКАТА	11
2.1 Основні поняття семіотики та їх застосування до аналізу плакатів.....	11
2.2 Структура та елементи плаката	12
2.3 Семіотичний аналіз за теоріями Ф. де Соссюра, С. Пірса та Р. Барта та архетипний аналіз за методологією К. Г. Юнга	14
РОЗДІЛ III. СУЧАСНИЙ ВОЄННИЙ ПЛАКАТ: ОБРАЗИ ТА СИМВОЛИ	18
3.1 Вибірка плакатів для аналізу з колекції «Sunseed Art».....	18
3.2 Аналіз плакатів з колекції «Sunseed Art»	19
3.3 Що елементи плакатів комунікують для формування у колективній свідомості і пам'яті суспільства.....	37
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	42

ДОДАТКИ	45
----------------------	----

ВСТУП

Для написання дипломної роботи на тему «Плакат часу українсько-російської війни. Символи та образи» ми збираємось використовувати такі методи наукового дослідження: узагальнення, семіотичний аналіз, архетипний аналіз та аналітичне порівняння. Мета цього дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати внутрішню структуру зображень і їх зв'язок з культурною та соціальною динамікою суспільства.

Об'єктом дослідження нашої бакалаврської роботи є українські воєнні плакати, а предметом дослідження будуть зображення на плакатах авторства українських митців часу російсько-української війни, закодовані символи та образи в них. Для свого аналізу ми обрали плакати з колекції проекту «Sunseed Art». Щоб розібратись в позиціонуванні, ролі та зображеннях плакатів протягом історії українського мистецтва ми посилаємось на роботу О.Гладун «Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови»¹. А також, щоб краще конкретизувати розуміння явища українського плакату використаємо працю О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку»².

Дослідивши роботи на схожу тематику мене зацікавили такі питання для моєї подальшої праці: Чи з'являються в плакатах часу російської-української війни нові образи та символи з часу плакатів УПА та які повідомлення вони в собі несуть? Які культурні особливості відображаються через символи та образи на плакатах російсько-української війни?

Моя гіпотеза полягає в тому, що плакат часу українсько-російської війни містить в собі нові образи та символи, декодувавши які можна прослідкувати зміни в культурній ідентичності та національній свідомості з часу повномасштабного вторгнення. Ця гіпотеза вказує на роль плакатів як

¹ О.Гладун «Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови», 2018 - 115-122 ст.

² О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку», 2008 - 39 ст

важливих інструментів у формуванні світогляду та визначенні суспільного ставлення до війни.

Читання знаків та символів, відоме як семіотика, є важливою частиною розуміння та тлумачення зображень на плакатах. Для пояснення та визначення способу семіотичного аналізу ми спираємось на праці Ф. де Соссюра³, С.Пірса⁴, та в основному будемо використовувати семіотичну теорію Р.Барта⁵, щоб прочитати денотативні та конотативні значення знаків і міфу в плакатах. Багато робіт включають в себе зображення архетипів, що використовуються для змалювання звиклих для українців образів, наприклад: воїн, дитина, матір і т.п. Тож для прочитання образів та символів використаних у плакатах ми також звертаємось до архетипного аналізу, дослідженням якого займався К.Г.Юнг.⁶

За останні два десятиліття знаки та символічна графіка стрімко розвиваються, проникаючи майже в усі сфери людської діяльності та стають невід'ємною частиною середовища країни. Усвідомлення національної незалежності спонукало до пошуку знаків символів, які не лише модернізують національні традиції у сфері семіотики та ідентичності, а й створюють образ продукту з національним маркуванням.

Щоб виокремити особливості плакатів російсько-української війни, ми проведемо аналіз сорока сучасних українських плакатів, що були створені з часу 24 лютого 2023 року - першого дня повномасштабного вторгнення. Серед них ми виділимо образи та символи, що зустрічаються найчастіше та згрупуємо їх, щоб прочитати та визначити конотативне значення знаків, після чого інтерпретуємо їх.

У практичній частині дослідження для аналізу і декодувань зображень ми будемо вивчати плакати з колекції проєкту «Sunseed Art», де представлені роботи сучасних українських плакатистів. В рамках семіотичного аналізу ми з'ясуємо, які асоціації викликають вибрані символи, як вони взаємодіють один з

³ Ф. де Соссюр, *Курс загальної лінгвістики*. Київ: Основи, 1998. с. 18-30, 80-82, 86-101, 156-161.

⁴ О.Шепетяк "Класифікація знаків у семіотиці Чарльза Пірса", 2014 - 8 ст.

⁵ Ролан Барт "Від твору до тексту", 1986 - 16 ст.

⁶ Карл Густав Юнг "Архетипи і колективне несвідоме", 2018 - 608 ст.

одним і які повідомлення вони створюють для глядача. Не менш важливим буде розгляд культурних та історичних аспектів, які впливають на використання певних символів і мови в плакатах. Такий аналіз допоможе зрозуміти, як плакати відображають культурні характеристики та цінності суспільства в контексті війни. А розгляд інтертекстуальних зв'язків і культурних кодів, які визначають сприйняття плакатів допоможе зрозуміти, яка головна мета їхніх повідомлень.

На прикладі плакатів УПА авторства Ніла Хасевича, ми зможемо простежити важливість створення символів та образів в воєнних плакатах, звертаючись до роботи О.Мікули «Ніл Хасевич. Графіка перемоги духу».⁷ Плакати та інші роботи Ніла часів Другої світової війни багато в чому відіграють таку ж важливу роль для націєтворення та репрезентації України, як і плакати російсько-української війни зараз. В них ми зможемо простежити знаки та коди, що були важливими на той час і чи змінилися вони в сучасності. Таким чином стане зрозуміло, які спільні символи та образи притаманні зображенням українських воєнних плакатів та які з них є унікальними для плакатів часу російсько-української війни.

Отже, завдяки послідовному дослідженню феномена українського воєнного плаката, його семіотичному та архетипному аналізу, а також порівнянню з плакатами часів УПА, ми зможемо визначити особливості символів та образів плаката часу російсько-української війни та які повідомлення вони формують в колективній свідомості та пам'яті.

⁷ О.Мікула «Ніл Хасевич. Графіка перемоги духу», 2014 - с. 68–71

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО ПЛАКАТА

1.1 Загальний огляд поля та позиціонування українського плаката

Предметом дослідження в моїй роботі будуть зображення плакатів українських митців, що були створені з початку повномасштабного вторгнення, метою яких є фіксація та поширення подій війни в Україні. Тема українського плаката не є новою і вже досить глибоко досліджена з багатьох різних ракурсів як минулого так і сьогодення. Про це явище багато писала О.Гладун в своїх працях «Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови»⁸, «Плакат як візуально-комунікативна практика: місце і роль»⁹ та «До проблеми візуальної мови графічного дизайну України»¹⁰, де вона виділяє три етапи розвитку українського плаката протягом історії, а також проблематизує візуальну мову графічного дизайну України, виводить її особливості.

О. Лагутенко в своєму дослідженні «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку»¹¹ акцентує увагу на важливості існування явища плакатів саме в переломні для нації часи, пишучи: «Феномен мистецтва графіки існує в ситуації війн і революцій, національного відродження й економічної розрухи, на межі хаосу й порядку. Українська графіка означеної доби демонструє поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей художнього процесу.»¹², така думка підкреслює важливість дослідження плаката часу російсько-української війни, адже це саме той переломний момент для українців, який відбувається просто зараз. Дослідниця розглядає

⁸ О.Гладун «Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови», 2018 - 115-122 ст.

⁹ О.Гладун «Плакат як візуально-комунікативна практика: місце і роль», 2019 - 143-145 ст.

¹⁰ О.Гладун «До проблеми візуальної мови графічного дизайну України» 2009 - 42-46 ст.

¹¹ О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку», 2008 - 39 ст.

¹² О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку», 2008 - 39 ст.

український плакат у контексті загальноєвропейського мистецтва і таким чином виводить національні особливості художнього процесу. Як і плакати українського авторства продовжують поширюватись світом, а тому потребують їхнього глибшого розуміння.

Щодо символів та образів в плакатних зображень, то їх досліджував Ю.Руссол у своїй роботі «Застосування національних символів у візуальній мові українського плакату», зазначаючи, що: «Використання символів є одним із головних способів комунікації з певною аудиторією.»¹³ Автор дослідив вплив українського плакату на національну свідомість завдяки використанню системи національних знаків та символів в дизайні.

Загалом, плакат постає одним з найпоширеніших графічних зображень і використання символів в його створенні є головним способом комунікації з глядачем. Багато статей також розглядають рекламні, агітаційні плакати та афіші в якості об'єкта графічного дизайну і досліджуються мистецтвознавцями або ж дизайнерами. Коли ми будемо говорити про український плакат, то матимемо на увазі саме роботи створені художниками не в комерційних цілях, а з метою привернення уваги до важливих тем, донесення потрібних повідомлень та фіксації історичних подій, для чого дуже важливо розуміти національні коди та семіотичні підходи для правильного кодування зображень.

Вивчення феномена плаката найчастіше розглядається науковцями в загальному контексті розвитку графічного дизайну. В часі російсько-української війни українські художники з першого дня повномасштабного вторгнення почали продукувати неймовірну кількість зображень та дизайнів, кожен з яких несе певну інформацію до світу. Тож важливим є розкриття особливостей та впливу феномену плаката часу українсько-російської війни через аналіз його символів та образів з культурологічної перспективи.

Вплив плаката на свідомість людей вже добре є досліджений на прикладі плакатів часів ОУН та УПА авторства Ніла Хасевича у роботі О.Клименко

¹³ Ю.Руссол «Застосування національних символів у візуальній мові українського плакату», 2020 - 142 ст.

«Бофони: грошові документи ОУН і УПА»¹⁴. З неї можна зрозуміти, що розвиток соціального плакату в Україні активно розвивався протягом останнього століття. Важливість правильного дизайну Ніл Хасевич показує створенням бофонів «300 карбованців», де зображені повстанці та написи «на бойовий фонд УПА» та «За Українську самостійну соборну державу». Таким чином одним із засобів поширення ідеї визволення і боротьби, стали бофони - квитки до Фонду боротьби ОУН і УПА, які також виконували роль повстанських грошей. Такі дії Ніла Хасевича позитивно впливали на згуртованість повстанців та активізацію громадськості - допомогу армії УПА, тож можна прослідкувати вплив плакату на розповсюдження інформації.¹⁵

Сучасний плакат зазнає багатьох впливів, включаючи нові технології, нові ідеї, дизайн візуальної композиції, зміни в культурному житті країни та особливо подій російсько-української війни, що стала головною темою більшості сучасних плакатів.

Вивчення сучасних культурних кодів України та того, як вони представлені в плакатах періоду війни, є важливим для розуміння та розширення культурного простору. Таким чином, можна розглянути не лише теми взаємодії між функцією плаката та формуванням соціокультурного контексту художніх фактів і артефактів, але й встановлення історично-культурних аспектів і закономірностей трансформації культурного коду, які відображені в сучасному плакатному мистецтві. Тож робота розглядає культурно-історичний контекст, семіотику плакатів і їхню функцію, а також визначає, як ці елементи формують колективну свідомість і пам'ять суспільства.

Плакати, створені під час російсько-української війни, є не лише інформаційним інструментом, а й репрезентацією важливих для суспільства образів та артефактом подій війни, тож потребують постійного дослідження.

¹⁴ Клименко О. «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» / ред. В. Даниленко. Київ : УБС НБУ, 2008. 192 с.

¹⁵ Клименко О. «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» / ред. В. Даниленко. Київ : УБС НБУ, 2008. 192 с.

1.2 Український плакат часу українсько-російської війни

Зміни в дизайні та кодах плакатів відбуваються синхронно з суспільними змінами, як про це вже зазначалось вище. Тому основні теми, які порушуються в сучасному соціальному плакаті пов'язані з повномасштабним вторгненням та його основними подіями. Всі пережиті перемоги, втрати, трагедії, новини і знакові фрази відразу знаходять своє відображення в творах українських митців з першого дня повномасштабного вторгнення - 24 лютого.

Важливою перевагою плаката є можливість його швидкого поширення, тож багато українських художників почали активно створювати нові ідейні дизайни для привернення уваги світу та донесення важливих повідомлень. Їхню кількість і різноманітність можна простежити на сайті новоствореної з початку повномасштабного вторгнення платформи, що зібрала в своїй колекції плакати створені протягом останніх двох років - «Sunseed Art».¹⁶ А також українські графічні зображення масово поширюються через соцмережі, медіа, виставки та інші ініціативи..

Значення плаката виділяються тим, що вони містять чітке повідомлення, яке повинні донести до своєї аудиторії за лічені секунди. Соціальний плакат, про який ми говоримо, призначений для привернення уваги глядачів до певної соціальної проблеми і часто провокування реакції на неї. Його зображення можуть репрезентуватись в різних формах і стилях, але головним є виконання мети привернення уваги та підвищення соціальної свідомості і обізнаності.

Сьогодні ми можемо підкреслити роль плакатів як засобу боротьби та підтримки суспільства в критичні моменти. Через те, що війна сповнена негативних і сумних подій, важливим є донести до українського народу потрібні сенси для об'єднання і поширення спільних ідей, а також транслявання цих ідей за межі України, чим і займаються сучасні митці на своєму мистецькому фронті.

Спротив і свобода українців є однією з ключових тем українського плаката як ХХ століття, до прикладу можна згадати про плакати часів УПА та

¹⁶ Сайт платформи «Sunseed ART» <https://sunseed-art.com/ua/artists>

ОУН авторства Ніла Хасевича, так і сучасного.¹⁷ Таким чином можна розгледіти тяглість історії українського плаката і її паралелі з сучасністю, адже, що тоді, що зараз важливу роль відіграють добровільні вклади кожного окремо в хід і результати війни.

Зараз над створеннями дизайнів українських плакатів активно працюють художники-плакатисти, серед них: Микита Тітов, Тетяна Якунова, Олег Грищенко, Андрій Єрмоленко, Олексій Ревіка, Максим Паленко, Олеся Драшкаба, Олександр Грехов та багато інших, чії роботи ми будемо розглядати в подальшому в нашому дослідженні.

1.3 Значення образів та символів в плакатах

Візуальність в сучасному світі стає все більш поширеною. Майже кожен сучасний текст підкріплюється зображеннями. В часі війни з'являються нові візуальні артефакти, які підкреслюють поточну тему та висвітлюють культурні зміни. Основою для них стають знакові битви, перемоги, подвиги мрії і т.п., які згодом перетворюються у прості для сприйняття глядачами символи, що приховують за собою багато конотацій. Мистецька діяльність у воєнний час дозволяє впливати на адресатів і об'єднувати їх у спільній боротьбі. Художня практика – це не просто сублімація для більшої частини українців, це ефективний засіб комунікації, який дозволяє доносити до людей правильні повідомлення та говорити про Україну і за її межами.

У вивченні візуальних студій застосовують термін «прочитання» зображення, що не говорить про прочитання тексту в прямому сенсі, але має на увазі дослідження знаків та кодів зображення для подальшого інтерпретування. Мовлення - це основний апарат, яким ми сприймаємо і пізнаємо світ. Тому зображення і його правильне розуміння функціонує зокрема завдяки мовленню, тому ми будемо використовувати термін прочитання в нашому дослідженні. Як висловився художник-плакатист Микита Тітов про власну творчість: «Це – моя

¹⁷ О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку», 2008 - 39 ст.

мова, якою можу висловити те, що не вдається висловити словами. Мені простіше намалювати, ніж сказати. Я постійно шукаю певні образи, щоб розповісти про те, що думаю і відчуваю».¹⁸

До прикладу, звичайний текст на тему російсько-української війни зрозуміти буде набагато легше, ніж зображення, адже він побудований на чітко зрозумілих фактах та повідомленнях. Але коли ми дивимось на зображення, то кожен з його елементів може мати дуже багато різних інтерпретацій їхнього розуміння, вони мають багато додаткових денотатів та конотатів, які використовує в своїх семіотичних дослідженнях Р.Барт.¹⁹ Але в той же час зображення маю силу швидко доносити повідомлення, для текстового опису яких може використовуватись великий обсяг.

Говорячи про образ ми не маємо на увазі реальність, а тільки репрезентацію реальності, що обумовлюється культурним контекстом. Тож і самі зображення плакатів не є реальністю, це репрезентація художником реальності так, як він її сприймає і швидше за все буде сприймати і адресат, якщо вони обоє протягом життя перебувають в приблизно однаковому культурному контексті.²⁰ Таким чином образи та символи, що використовуються в плакатах, можуть сприйматися зовсім по-іншому людьми, що проживаються за кордоном та інтерпретують зображення на основі свого досвіду.

У царині семіотики знаки та означники утворюють фундаментальні елементи під час аналізу візуальної мови, яка використовується в плакатах. Знак, по суті, є фізичною сутністю, яка представляє щось інше — концепцію, ідею чи об'єкт. Тим часом, означник відноситься до форми, яку приймає знак, будь то слово, жест чи, як у нашому випадку, зображення.

Наприклад, на плакатах російсько-української війни український прапор може слугувати знаком, що символізує національну ідентичність і опір.

¹⁸ Газета "Український вісник" С.Руденко, 2023 <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/31/7395790/>

¹⁹ Ролан Барт "Від твору до тексту", 1986 - 16 ст.

²⁰ Шумилович Б. Як зрозуміти і читати візуальні медіа? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lvivcenter.org/updates/visual-culture/>

Означником тут є фізичний прояв прапора — його кольори, візерунок і присутність на плакаті. Однак важливо, що позначення прапора або значення, яке він передає, може змінюватися залежно від контексту та інтерпретації. У одних це може викликати уявлення про патріотизм і солідарність, тоді як в інших воно може символізувати непокору зовнішній агресії.

Подібним чином зброя, зображена на цих плакатах, служить знаками, що представляють владу, конфлікт і мілітаризацію. Їх символи — танки, гармати чи боєприпаси — передають відчуття насильства та напруги. Проте позначене може варіюватися від уявлень про захист і захист до ідей агресії та гноблення.

Розбираючи зв'язок між означниками та їхніми значеннями, ми можемо прочитати шари символізму, вбудовані в плакати російсько-української війни, отримуючи глибше розуміння наративів та ідеологій, які вони прагнуть передати, що і називають декодуванням зображення.

Семіотика, яка має справу з зображенням, називається візуальною семіотикою. Ролан Барт — вчений, який розвинув семіотику від лінгвістики до візуальних зображень, таких як фотографія, реклама та кіно. Його семіотичні дослідження відомі через розумінням денотативного та конотативного значення образу.²¹

Застосування семіотики є важливим у дизайні плаката, таким чином можливе створення комунікації між автором та глядачем. Символи допомагають привернути увагу, їх легше розпізнати та інтерпретувати. Тож в подальшому нам потрібно окреслити комунікативну роль символів та образів у зображеннях плакатів, проаналізувати застосовані методи семіотики для розробки системи знаків з метою створення образу.

²¹ Ролан Барт "Від твору до тексту", 1986 - 16 ст.

РОЗДІЛ II

СЕМІОТИЧНИЙ ТА АРХЕТИПНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО ПЛАКАТА

2.1 Основні поняття семіотики та їх застосування до аналізу плакатів

Читання знаків та символів, відоме як семіотика, є важливою частиною розуміння та тлумачення зображень на плакатах. Такі зображення активно використовують символи, знаки і метафори, щоб правильно і ефективно передати своє повідомлення. Власне розуміння всіх цих прихованих знаків є основним для того, щоб правильно прочитати та проаналізувати їх.²²

Образи та символи є мовою, яку бачить глядач, та деколи їхні сенси можуть бути незрозумілими для нього, тоді для їхнього прочитання потрібно детально вивчити контекст створення зображення. Важливими будуть значення часу створення, адресата та адресанта повідомлення в плакаті, контекст зображених подій та інші можливі деталі. В рамках семіотичного аналізу ми намагаємося з'ясувати, які асоціації викликають вибрані символи, як вони взаємодіють один з одним і як це впливає на сприйняття глядача.

Чарльз Сандерс Пірс був одним із перших, хто спробував охарактеризувати важливі семіотичні поняття, такі як знаки, значення та знакові відносини. Він визнав необхідність спеціальної науки, а саме семіотики, яку вважав наукою про природу та основні типи символічних процесів. Таким чином, окреслив розуміння знаків так: «У нас немає здатності мислити без посередництва знаків... Основна логічна характеристика знака – здатність бути тим, чим він не є... Знак репрезентує не себе, а щось інше.»²³

Пірс розробив таку базову класифікацію знаків для семіотики:

- Іконічний символ (пиктограма), що містить зображення предмета.
- Символ індексу (індекс), який посилається безпосередньо на тему.

²² Farah Hanum Isfandiary, *The Aspects of Semiotics using Barthes's theory on a Series of Unfortunate Events Movie Poster*, Semarang, 2017, 3p.

²³ Л.Павлюк *Знак, символ, міф у масовій комунікації*. – Львів: ПАІС, 2006. –120 с.

- Символ - репрезентація об'єкта на основі матеріальної форми, яка є довільною щодо зображуваного²⁴

Процес розробки плакатів передбачає кодування та декодування візуальних зображень. Під час кодування зображень автор має розуміти для кого він створює свій плакат, тому для використання знаків можна використовувати три підходи:

Асоціативний підхід - спільний досвід і культурне коріння можна використовувати для розробки символів.

Примітивний підхід - зображення з максимальною інформаційною репрезентацією вибираються відповідно до передбачуваного повідомлення автора.

Когнітивний підхід - з точки зору людського пізнання, художник плакатів формулює концепцію зображення відповідно до ментальної моделі глядача.

Ці три підходи можна поєднати за допомогою концепції характеристик знаків (знак, індекс, символ), запропонованої Пірсом, і теорії довільних асоціативних зв'язків, запропонованої Соссюром²⁵, для методології дослідження плакатів, класифікувавши їх та типологізувавши за темами та зображеннями.

2.2 Структура та елементи плаката

Сам сучасний плакат використовує багато з тих самих стратегій, що й попередніми століттями, зокрема емоційну прив'язаність, стереотипізацію та спрощення. Його роль і можливості зростають у відповідь на постійний технологічний прогрес в комунікаційному ландшафті. Перспективи його використання спонукають до адаптації та постійного розширення до майбутніх технологічних соціокультурних змін. Та в кожному плакаті є основні елементи,

²⁴ О.Шепетяк "Класифікація знаків у семіотичі Чарльза Пірса", 2014 - 8 ст.

²⁵ Ф. де Соссюр, *Курс загальної лінгвістики*. Київ: Основи, 1998. с. 18-30, 80-82, 86-101, 156-161.

без яких він не може бути. Тож структура та його елементи можуть мати в собі наступні частини.

Зображення - один з найважливіших елементів пропагандистського плаката. Зображення можуть включати портрети, символи та сцени з життя. Вони можуть бути використані для передачі певного повідомлення, викликати емоційну реакцію або створювати асоціації.²⁶

Інколи зображення на плакаті недостатньо для передачі потрібних повідомлень, в таких випадках часто використовують також текст. Так можна пояснити, конкретизувати, підсилити чи контекстуалізувати зображення на плакаті. Часто це автори також можуть бути вже відомі вислови, які також мають в своїй основі закодовані повідомлення. Або також використовують легко зрозумілі гасла, заголовки чи аргументи.

Кольори, які використовуються в зображенні та оформленні плакатів мають не менше значення від предметів зображення, адже також мають прямий зв'язок з впливом на глядачів через асоціації та настрої, які викликає. В основному певні кольори використовують для привернення уваги, оскільки це часто перше, що бачить око глядача, зупиняючи погляд своєю яскравістю або ж асоціацією, яку приховує в собі колір.²⁷

Щоб швидко привернути увагу глядача до потрібних елементів в зображенні плаката художники, крім кольору, також використовують правила композиції. Через композицію змінюється сприйняття та інтерпретація плаката глядачами. Будь-яка композиція розігрує певний сенс через конструювання форм, або об'єднання цих форм. Фокусною точкою може бути центр, який може бути зміщений з середини композиції та буде зосереджувати на собі увагу.

Вважається, що найкраще зображати найважливіші речі в нижньому лівому куті композиції, бо це перше місце, куди дивиться людське око, а далі

²⁶ Голуб О. Методи впливу пропаганди та протидія їм. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638> (2023)

²⁷ Louise Ward. Елементи плаката та їх характеристики. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/elementos-cartel-3796> (2023)

рухається в праву сторону ввєрх. Це правило називається - правило лївого нижнього кута, яким часто користуються автори плакатів, щоб створити певний шлях, яким буде рухатись увага глядачів.²⁸

У композиції плакатів також використовується інтертекстуальність. Іншими словами, це відсилання або асоціація плаката з іншими відомими творами чи контекстами. Вона може бути використана для надання плакату додаткового значення або для того, щоб зробити плакат більш переконливим.

Тож вище перелічені елементи плакату будуть основними для нашого аналізу плакатів, серед них ми і будемо виділяти основні образи та символи, для розуміння закодованих в них повідомлень.

2.3 Семіотичний аналіз за теоріями Ф. де Соссюра, С. Пірса та Р. Барта та архетипний аналіз за методологією К. Г. Юнга

Для аналізу плакатів будемо використовувати теорії трьох основних дослідників семіотики: Ф. де Соссюра, С. Пірса та Р. Барта, тому щоб краще зрозуміти якою з трьох теорій краще користуватись ми розглянемо детальніше кожен з них.

Згідно з теорією Фернанд де Соссюра, мова - це система знаків, де кожен знак складається з двох частин: означник (візуальні форми) та означуване (концепції або ідеї, яку воно представляє). Ці два компоненти нерозривно пов'язані, але не тотожні.

Означники - це елементи плаката, такі як зображення, текст, кольори та шрифти, які функціонують як означаючі. Їх глядач бачить і розпізнає одразу, для цього йому не потрібно мати додаткові знання про зображення.

Означуване - певні змісти, які мають в собі означники, вони можуть включати емоції, ідеї, цінності чи культурні асоціації.

Знакові відносини - знаки на плакаті пов'язані між собою за принципом протиставлення та подібності. Наприклад, контрастні кольори можуть

²⁸ *Анатолій Твердой*, URL: [Рух в контексті композиційної структури та візуального сприйняття](#)

підкреслити протиставлення між добром і злом, а подібні шрифти можуть створювати відчуття єдності.²⁹

Чарльз Пірс розширив концепцію де Соссюра, запропонувавши трикомпонентну модель знака:

- Іконічний символ
- Символ індексу
- Символ

Іконічний символ - зображення образу таким, який він є в житті. Обов'язковим є тісний зв'язок з реальною річчю який представляє символ. До прикладку, іконічним символом жінки на плакаті буде використання її реального фото.

Символ індексу - зображення об'єкту з притаманними йому рисами, по яких ми одразу можемо зрозуміти, який об'єкт мав на увазі автора. На прикладі образу жінки, можемо згадати про всім відомі спрощені позначення жіночих вбиралень.

Символ - значення символів, які формуються в розумі глядача. Символи можуть бути створені на основі особистого досвіду, знань та культурного контексту глядача. Це максимально спрощені зображення об'єктів, в такому випадку, образ жінки може позначатись просто трикутником, що може бути більш складним для розуміння глядача.³⁰

Ролан Барт, в свою чергу, стверджував, що тексти (включаючи візуальні тексти, такі як плакати) не просто представляють реальність, а й конструюють її. Він запропонував концепцію "міфології", щоб описати, як тексти можуть маскувати ідеологію та створювати певні уявлення про світ.

Щодо розуміння міфології в цій концепції, то плакат може містити міфологічні елементи, які маскують певні ідеологічні позиції або уявлення про

²⁹ Ф. де Соссюр, *Курс загальної лінгвістики*. Київ: Основи, 1998. с. 18-30, 80-82, 86-101, 156-161

³⁰ О.Шепетяк "Класифікація знаків у семіотиці Чарльза Пірса", 2014 - 8 ст.

світ. Наприклад, він може підкреслювати героїзм військових або пропагувати національну єдність, йдеться про загальне повідомлення зображення.

Денотація зображення - це буквально значення, яке описує те, що зображено на ньому. До прикладу, одразу зрозуміла фотографія вулиці на плакаті, зображення якої легко розпізнає глядач.

Конотація зображення - це більш глибокі значення, які виходять за межі буквального опису. Ці конотативні значення можуть бути пов'язані з культурними асоціаціями, емоціями або ідеологією, тому для такого розуміння образів та символів, глядач має знати більше інформації про створення зображення: адресата та адресанта повідомлення, час створення, контекст та інші значення. Таким чином, повертаючись до денотативного значення ракети, її конотативним значенням в плакатах можуть бути втрати, біль чи інші значення, в залежності від контексту зображення.³¹

Для детального аналізу нам також знадобиться теорія Карла Густава Юнга, який стверджував, що в колективному несвідомому людей існують універсальні архетипи, або первісні образи, які проявляються в міфах, казках, мистецтві та інших формах культурного вираження. Ними, для прикладу, можуть бути такі образи:

Герой - уособлює силу, мужність і волю до перемоги. Герої можуть бути воїнами, лідерами та рятувальниками.

Тінь - представляє темні сторони людини, обман і правопорушення.

Самість - ядро особистості, ідеал, до якого прагне людина.

Діва невинна - символізує чистоту і невинність.

Діва спокусниця - символізує небезпеку.

Учитель - позначає знання, мудрість та авторитарність.

Мати турботлива - означає турботу, захист і безпеку.³²

В плакатах використання архетипів може мати різні функції. Вони можуть бути інструментом для створення емоційного зв'язку в глядачів та

³¹ Ролан Барт "Від твору до тексту", 1986 - 16 ст.

³² Карл Густав Юнг "Архетипи і колективне несвідоме", 2018 - 608 ст.

більшого ефекту повідомлення на них. Також завдяки архетипам зображення на плакатах можуть пов'язувати його з культурними особливостями та уявленнями адресатів. Через використання знайомих образів автори плакатів роблять повідомлення більш зрозумілими глядачам, тож важливо розуміти їхній контекст.

Аналіз архетипів може бути цінним інструментом для розуміння того, як плакати функціонують на емоційному та символічному рівнях. Архетипи допомагають розкрити глибше значення вашого плаката та вплив, який він справляє на аудиторію. Тож спираючись на вище описані теорії чи можемо краще зрозуміти, як плакат функціонує як система знаків, як він конструює сенс і як він може впливати на глядача.

РОЗДІЛ ІІІ.

СУЧАСНИЙ ВОЄННИЙ ПЛАКАТ: ОБРАЗИ ТА СИМВОЛИ

3.1 Вибірка плакатів для аналізу з колекції «Sunseed Art»

Для семіотичного та архетипного аналізу були обрані плакати з колекції проєкту «Sunseed Art»³³, оскільки в ній представлені роботи відомих українських плакатистів, які малюють на різну тематику та можуть мати в собі різні повідомлення. Всі вони створені в часі повномасштабного вторгнення з лютого 2022 року по лютий 2024 року. Також ці роботи широко розповсюджені в соцмережах та на виставках як в Україні, так і закордоном, тож ми можемо легко прослідкувати реакції і сприйняття глядачів, вплив зображень на них. Варто зазначити, що плакати в колекції створені художниками з їхньої власної ініціативи як реакція на події в часі повномасштабного вторгнення, не виконані на замовлення третіх осіб чи організацій і також не є рекламним продуктом. Таким чином митці, як написано на сайті самого проєкту: «...з перших днів вторгнення (та і до цього) малюють, рефлексують, доносять українські меседжі та працюють на інформаційний фронт...»³⁴.

Ми зосередимось на сорока плакатах з колекції, а саме:

«Леопарди» авт. Віктор Грудаков, «Київ воєнний» авт. Тетяна Якунова, «Фігурне катання» авт. Ася Красільнікова, «Опір» авт. Анна Сарвіра, «Танк» авт. Віктор Грудаков, «Квітка NIMARS» авт. Каті Лісової, «Джавелін 1» та «Джавелін 2» авт. Соломія Гороб'юк, «Лють до ворога, любов до своїх» авт. Олеся Драшкаба, «Будьмо» авт. Олег Грищенко, «Ласкаво просимо до нас на вогник» авт. Світлана Гриб, «Російський балет» авт. Ася Красільнікова, «Russian peace» авт. Андрій Єрмоленко, «Москва» авт. Максим Паленко, «Російський військовий корабель» авт. Андрій Єрмоленко, «Військовий

³³ сайт проєкту «Sunseed Art» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sunseed-art.com/ua/about>

³⁴ так само

корабель» авт. Віктор Грудаков, «Повернення додому» авт. Катя Лісова, «Символи» авт. Катя Лісова, «Бездомні» авт. Катя Лісова, «Вірю в ЗСУ» авт. Грася Олійко, «Дівчина-воїн» авт. Соломія Гороб'юк, «Коси» авт. Світлана Гриб, «Будуть люди» авт. Олеся Драшкаби, «Українське дитинство» авт. Анна Сарвіра, «Втрата 2022-58» авт. Олексій Ревіка, «Дитячі малюнки» авт. Микола Гончаров, «Відстань, 2022-88» авт. Олексій Ревіка, «Закрийте небо» авт. Максим Паленко, «Тато повернувся додому» авт. Грася Олійко, «Новини» авт. Альбіна Ялоза, «В тебе все добре?» авт. Євгенія Полосіна, «Як ти?» авт. Наталія Шульга, «Скролинг» авт. Віктор Грудаков, «Рани» авт. Катя Лісова, «Буча. Братська могила» авт. Тетяна Якунова, «Червона нитка життя» авт. Олеся Драшкаба, «Біженець» авт. Микола Гончаров, «Дорога біженця» авт. Микола Гончаров, «Лелека» авт. Микола Гончаров, «Маріуполь Азовсталь» авт. Максима Паленка, «Св. Георгій» авт. Миколи Гончарова, «Я в порядку» авт. Анни Сарвіри.

3.2 Семіотичний аналіз плакатів з колекції «Sunseed Art»

Варто зазначити, що колекція плакатів, яку ми досліджуємо, дуже різноманітна. До неї входять плакати, створені абсолютно різними митцями. Та незважаючи на таку різноманітність, багато образів і символів можна чітко визначити і побачити на більшості плакатів. Ці зображення є важливими елементами візуальної мови плаката та відіграють важливу роль у його емоційному та ідеологічному впливі. Багато образів та символів в плакатах колекції часто повторюються в різних авторів, їх можна умовно поділити через денотативні значення основних образів на такі групи: військова тематика, релігійна тематика, міфологія, жіночі образи, сім'я, образи єднання та стійкості, національні та культурні символи України.

Найчастіше в зображеннях зустрічається зброя різних типів, а саме в 18-ти випадках з сорока обраних плакатів. Ми можемо побачити її в вигляді танків та їх елементів на плакатах «Леопарди» (рис.1), «Київ військовий» (рис.2),

«Фігурне катання» (рис.3), «Опір» (рис.4) і «Танк» (рис.5). Денотат в цих плакатах однаковий - танк, але конотатом виступають різні значення.

Рис.1

Рис.2

На роботі «Опір» (рис.4) конотативним значенням танка є російська окупація та агресія, оскільки ми чітко бачимо, що це російський наступаючий танк через символ російської армії «Z» на ньому. Також цей образ, в поєднанні з зображеними звичайними люди без зброї, може означати нерівноцінність збройних сил двох сторін війни. Як на плакаті «Опір», так і на плакатах «Фігурне катання» (рис.3), «Танк» (рис.5) та «Київ воєнний» (рис.2), зображення танків має конотативне значення російської агресії і має на меті розкрити злочини агресора. На плакаті «Танк» (рис.5) ми можемо побачити ці повідомлення через зображення обличч окупантів в дулах танків, які прирівнюються до агресивного і нелюдського образу зброї. Схоже семіотичне значення присутнє і в плакаті «Фігурне катання» (рис.3), де можна побачити ковзан як символ одного з найпопулярніших видів спорту в Росії, який часто асоціюють і з самою країною. Такий образ з'являється через накладення на Росію санкцій та позбавлення Росії права на проведення етапу Гран-прі з фігурного катання у сезоні-2022/2023.³⁵ На місці леза авторка, Ася

³⁵ Хмельницька В. Послали слідом за кораблем: у Росії відібрали право проведення етапу Гран-прі з фігурного катання[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/prosport/>

Красільнікова, зобразила гусиницю від танку, домалювала дуло танка та той же символ «Z». Зображення підсилене текстом «Не майте ілюзій щодо російського миру» з метою того, щоб донести спостерігачам справжню жорстокість агресора, яку він часто намагається приховати.

Рис.3

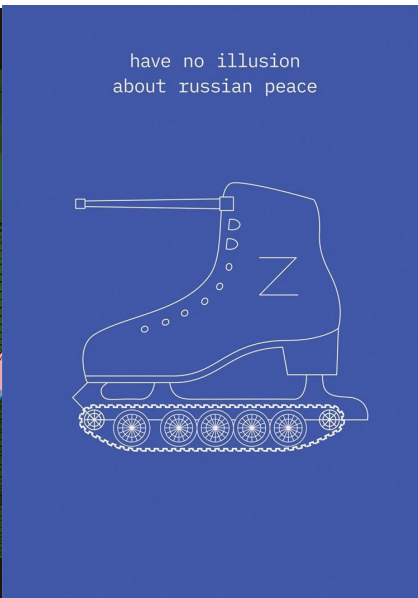

Рис.4

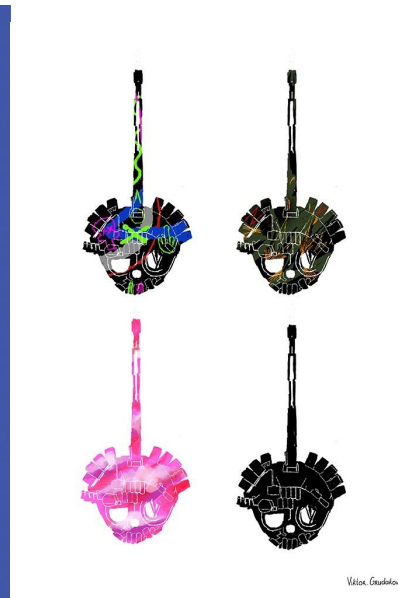

Рис.5

У всіх вищезгаданих плакатах образ танка з'являється як символ вторгнення і агресії, але у плакаті «Леопарди» (рис.1) Віктор Грудаков вводить цей образ інтегруючи в леопардовий принт, що в більшості українців часто асоціюється вже не з твариною, а назвою танків, які після довгих тижнів переговорів таки передала країні партнери для допомоги ЗСУ.³⁶ Таким чином конотативним значенням танків на цьому плакаті є підтримка зі сторони Заходу та надія на перемогу.

Схоже конотативне значення мають в собі і, зображені на плакаті «Квітка HIMARS» (рис.6) авторства Каті Лісової, дрони «Bayraktar» та ракетні установки «Квітка HIMARS», які були передані Україні партнерами та змусили відступити агресора з декількох окупованих територій. Ще однією знаковою зброєю була поява в українській армії протитанкових ракетних комплексів «Javelin», які можна побачити в диптиху плакатів Соломії Гороб'юк «Джавелін

³⁶ Собенко Н. Міністр оборони Німеччини розповів, скільки танків Leopard передадуть Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspihne.media/432519-ministr-oboroni-nimeccini-rozpoviv-skilki-tankiv-leopard-peredadut-ukraini/>

1» (рис.7) та «Джавелін 2» (рис.8).³⁷ Таким чином, через конотативні значення ці три види зброї, які змінили хід війни, стали легко впізнаваними символами боротьби та незламності українців.

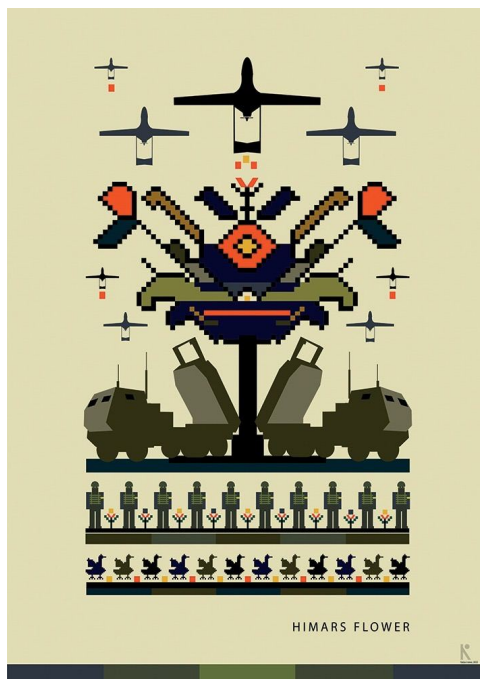

Рис.6

Рис.7

Рис. 8

Тричі в плакатах зустрічається денотат - коктейль Молотова, які на початку війни масово робили українці для того, щоб самостійно захищатись від окупантів, не розраховуючи тільки на армію.³⁸ На плакатах «Лють до ворога, любов до своїх» (рис.7) Олесі Драшкаби та «Будьмо» (рис.8) Олега Грищенка зображення коктейлів доповнюються руками, які міцно тримають пляшки з

³⁷ Робейко О. Три види зброї змінили хід війни України з Росією - CNN [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/weapons/>

³⁸ Герасименко Я. Понад 80% українців вірять у перемогу, майже половина бачить її як вихід на кордони 1991 року — опитування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/ponad>

самими коктейлями, а на плакаті «Ласкаво просимо до нас на вогник» Світлани Гриб дівчина тримає їх на українському рушнику як хліб-сіль, як прийнято зустрічати гостей в Україні, її насуплені брови додають агресивності та впевненості. Тож конотатом таких зображень можна вважати лють, рішучість, спротив і готовність українців боротись за свою свободу до останнього.

Рис.9

Рис.10

Рис.11

Також серед колекції можна побачити зображення з інших видів зброї країни агресора. В плакатах «Російський балет» (рис. 12) авторства Асі Красільнікової та «Russian peace» (рис. 13) авторства Андрія Єрмоленка. На них російські ракети та літаки також символізують розкриття військових злочинів агресора, які він намагається закрити під мирними денотатами балерин та голубів.

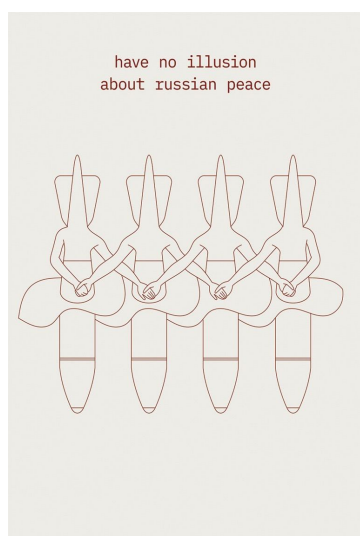

Рис.12

Рис.13

Окремим образом варто виділити зображення російського крейсера «Москва», який потопили збройні сили України 14 квітня 2022 року.³⁹ Ця подія стала однією з найвідоміших подій війни, адже це російська вперше втратила військовий корабель такого розміру ще з часів Другої світової війни. До цього момент сам крейсер символізував силу і непереможність російської армії, але з моменту потоплення, військовий корабель став символом українського опору та перемоги. Таким чином, на плакатах «Москва» (рис. 14) Максима Паленка, «Російський військовий корабель» (рис. 15) Андрія Єрмоленка та «Військовий корабель» (рис. 16) Віктора Грудакова конотативним значенням потопленого корабля є ганьба Росії та віра в перемогу України.

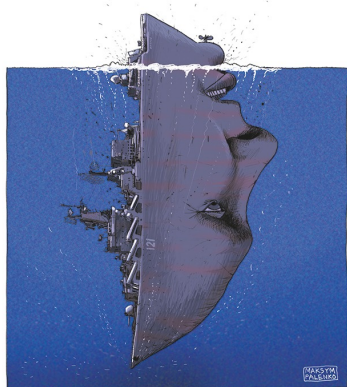

Рис.14

Рис.15

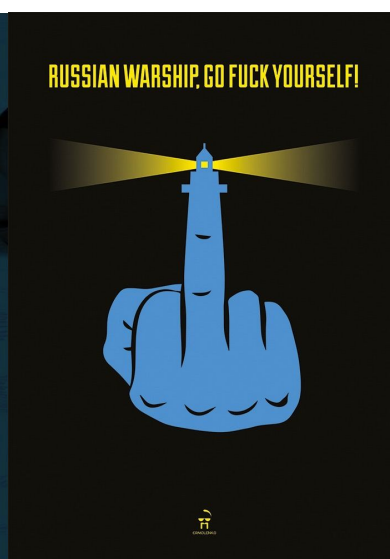

Рис.16

Ще одним символом спротиву під час повномасштабного вторгнення можна виокремити протитанкові їжаки, їх часто в своїх роботах «Повернення додому» (рис. 17), «Символи» (рис. 18) та «Бездомні» (рис. 19) використовує Катя Лісова. Денотативним їхнім зображені металеві конструкції, які використовуються для захисту від ворожих танків, а їхнє конотативне

³⁹

Назарчук О.Рік тому ЗСУ підбили крейсер «Москва» і зруйнували міф про «велич» Чорноморського флоту Росії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a>

значенням швидше за все буде незрозумілим і не впізнаваним для більшості світу але для українців це вже легко впізнаваний символ оборони, стійкості та рішучість українців захищати свої території. Такі конотативні значення можна прочитати, знаючи, що протитанкові їжаки масово виробляли звичайні жителі українських міст, щоб захистити рідні міста від наступу.⁴⁰

Рис.17

Рис.18

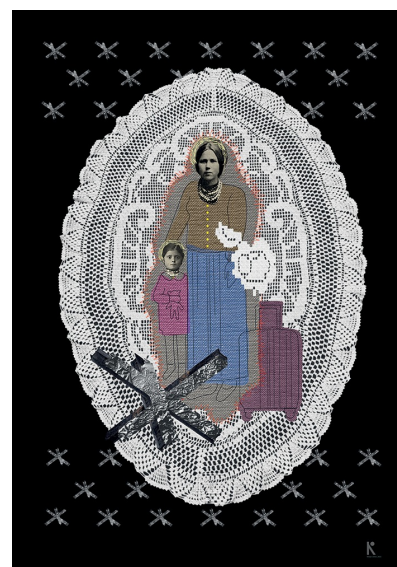

Рис.19

Іншою важливою і поширеною темою в плакатах колекції є образи жінок, а саме «Вірю в ЗСУ» (рис. 20) Грасі Олійко, «Дівчина-воїн» (рис. 21), «Коси» (рис. 22) Світлани Гриб, «Будуть люди» (рис.23) Олесі Друшкаби і згадувані раніше плакати «Джавелін 1» (рис.7) «Бездомні» (рис. 19) та «Ласкаво просимо до нас на вогник» (рис.11).

На плакатах «Вірю в ЗСУ» (рис. 20) та «Дівчина-воїн» (рис. 21) денотатом є жінки-військові одягнені в форму, але знаючи ким і коли були створені плакати, ми розуміємо, що це українки, які в часі повномасштабного вторгнення також активно долучають до боротьби кожна на своєму фронті.⁴¹ В зображенні першого з двох випадків бачимо в руках військової пса, якого вона захищає, в той же час її вираз обличчя спокійний та впевнений, сама назва

⁴⁰ Гаценко К. Протитанкові їжаки: як у Києві небайдужі українці роблять оборонні конструкції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://24tv.ua/protitankovi-yizhaki>

⁴¹ Бадрак Д. Жінки на війні: у боротьбі за свободу стать не має значення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/>

плаката «Вірю в ЗСУ» також говорить про впевненість, що зображена жінка зможе захистити країну в складі ЗСУ. На плакаті «Дівчина-воїн» (рис. 21) бачимо знову ж таки впевнений погляд жінки, а її зображення в профіль підкреслює її рішучість і готовність до бою.

Рис.20

Рис.21

Важливо зазначити, що керівники та художники проекту «Sunseed Art» досліджують тему жінок в війні в своїй виставці під назвою «Жіноче обличчя війни», яку побачили вже Африка, Мексика та Швеція. «У війни не жіноче обличчя»⁴², — сказала нобелівська лауреатка з Білорусі Світлана Алексієвич в своїй однойменній книзі. Співзасновниця проекту «Sunseed Art» та кураторка виставки, Олеся Драшкаба, з цим не погоджується і коментує важливість зображення жінок в плакатах так:

«...кожен день ми бачимо на цій війні багато жіночих облич. Це жінки-військові, волонтери, матері, які піклуються про своїх дітей та родину, жінки, які чекають на повернення з війни своїх чоловіків, синів, братів, дочок. Це жінки, які живуть своєю щоденною рутинною між обстрілами, відключеннями світла, а також підтримують інших і вірять у Перемогу»⁴³

⁴² Svetlana Alexievich, «The Unwomanly Face of War», 2017

⁴³ Oles. «War has no female face? Ukrainian women cannot agree with this!» Ukrainian poster «The female face of war» exhibited in Mexico. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.irf.ua/en/war-has-no-female-face>

Друга співзасновниця проєкту Наталія Попович доповнила важливість виставки так:

«... «Жіноче обличчя війни» в Мексиці — це місія побудувати мости солідарності з глобальною аудиторією через спільне переосмислення важливості свободи для самореалізації жінок, а також обмеження і шрами, які війна приносить у життя жінок, заклик до солідарності з людьми в усьому світі, з жінками в Мексиці, тому що кожен, хто цінує свободу, повинен вибрати стояти з Україною сьогодні і допомогти Україні перемоги»⁴⁴.

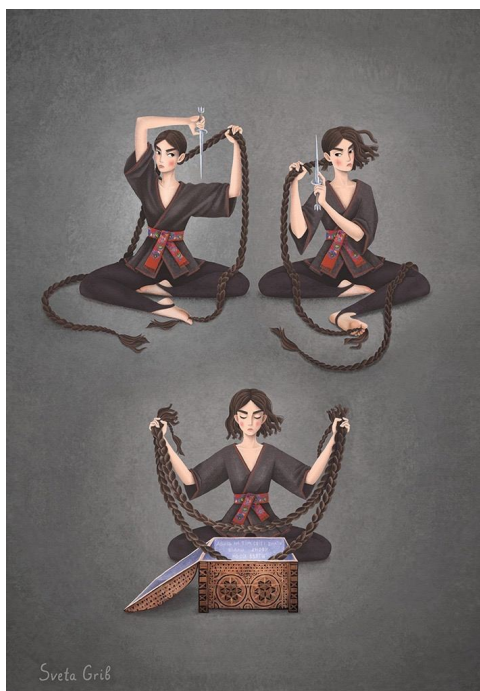

Рис.22

Рис.23

Щоб зрозуміти конотативні значення образів жінок важливо також розглянути і плакати «Коси» (рис. 22) Світлани Гриб та «Будуть люди» (рис.23) Олесі Драшкаби. Історично коси, зображені на плакаті, в українській культурі вважались символом дівочої краси і зрізалась коса, коли дівчина виходила заміж, що означало перехід до нового етапу життя та закінчення молодого безтурботного періоду. Тож конотативне значення зрізання коси на плакаті також можна трактувати як самопожертву дівчини задля перемоги.

На плакаті «Будуть люди» (рис.23) бачимо денотативне значення жінки матері з дитиною та ракети, що летять на них. Рамку в формі будинку навколо

⁴⁴ так само

них, можна трактувати як дім, в якому вони переховуються від ворожих ракет, також можна побачити великі руки матері, яка захищає ними свою дитину. З початку повномасштабного вторгнення багато жінок були змушені переховуватись від ракет в бункерах, де часто і народжувались малі діти, пуповина зображена на плакаті вказує, що зображено власне одну з таких матерів.⁴⁵ Тож конотативним значенням зображень матерів часу повномасштабного вторгнення є стійкість та незламність.

Загалом, можна зрозуміти, що конотативним значенням жінок на плакатах є відвага, рівність, єдність та самопожертва.

Окремою групою можна виділити зображення дітей та дитинства в колекції. На плакатах показується їхнє пережиття злочинів агресора та звернення уваги до важливості їх захистити. Плакат авторства Олексія Ревіка «Втрата 2022-58» (рис. 24) став важливим повідомленням світу про втрачених через війну українських дітей. Плакат був створений на 58 день повномасштабного вторгнення і на той момент за офіційними даними внаслідок агресії Росії загинуло 243 дитини.⁴⁶ Чорна порожнеча на місці образу Ісуса Христа на руках матері позначає ту порожнечу, яка залишається від втрати дітей. Порушивши звичний образ, автор доносить важливий меседж: вбивство дітей – це велика втрата для всього людства, що і є конотативним значенням дитини на цьому плакаті.

⁴⁵ Волошаненко В. та Добрань А. Перший крик немовляти сильніший за звук сирени" – керівниця кропивницького пологового будинку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspipline.media>

⁴⁶ Внаслідок повномасштабної війни Росії в Україні загинули 243 дитини, ще понад 444 поранені. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espreso.tv/vnaslidok-povnomasshtabnoi->

Рис.24

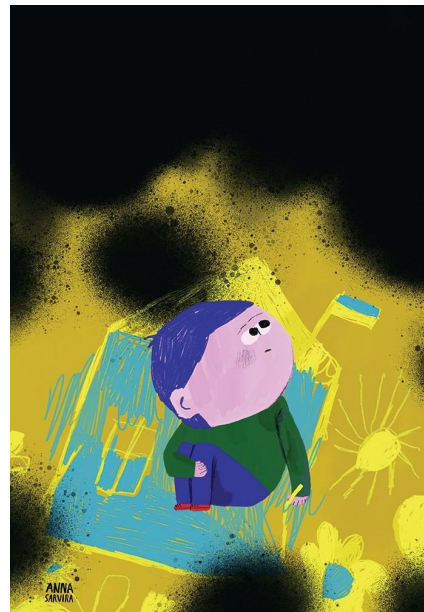

Рис.25

Анна Сарвіра на своєму плакаті «Українське дитинство» (рис. 25) зображує дитину на синьо-жовтому фоні з квітами, сонцем і домом, конотатами яких є мирне життя і дім в Україні, оскільки на даху будинку видно прапор України. Та на цю частину мирного життя в плакаті з усіх сторін ніби наступають чорні плями, що означають жахи війни, які забирають дитинство в українських дітей. Погляд дитини на плакаті повернутий в сторону найбільшої чорної плями та позначає її розгубленість і нерозуміння, а позиція тіла скута, що означає страх. Тож конотативним значенням образу дитини є страх та розгубленість.

На втраті дому дітьми в плакаті «Відстань, 2022-88» (рис. 26) акцентує увагу Олексій Ревіка. На передньому плані ми бачимо дитину, яка загорнута в ковдру та наче задумана про якесь краще місце, багато українців можуть в такому зображенні розпізнати дітей, які добами стояли в черзі на кордоні, щоб виїхати в безпечне місце.⁴⁷ На задньому фоні бачимо силует дому в рамці, наче фото на пам'ять і внизу підпис «відстань». Тож на рівні конотатів образ дитини позначає страх і тугу.

⁴⁷ UNICEF [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unicef.org/eca/uk>
<https://www.unicef.org/eca/uk>

Рис.24

Рис.25

Микола Гончаров в своїй роботі «Дитячі малюнки» (рис.25) з однієї сторони композиції показує безтурботне дитинство, а з іншої денотати жахів війни. Для зображення художник використав справжні малюнки дітей, які проживали місяць в підвалі переховуючись від окупації в селі Ягідне.⁴⁸ Для донесення свого повідомлення автор додав також зображення, яких не малювали діти, але точно бачити під час окупації: танки, зброя, солдати, смерті і т.д. Знаючи те, як був створений цей плакат, можемо зрозуміти його конотативне значення - малюнки дітей позначають невинність та позитив, незважаючи на події навколо, а чорні малюнки автора позначають реальні жахи війни, які, все одно, присутні в їхньому житті. Контрастними кольорами автор підкреслює те, що змушені проживати діти і привертає увагу світу до дій агресора.

Також для привернення світу до подій в Україні використовує в своєму плакаті «Закрийте небо» (рис.26) образ дитини Максим Паленко. Дитина за розміром менша, ніж розмір ракети, що наголошує на її безпорадності, погляд

⁴⁸ Макалюк Б. Розписані стіни й досі зберігають увесь біль та страждання: історія мешканців села Ягідне, які провели місяць окупації у підвалі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vikna.tv/istorii/rozpovidi/yak-perezhyly-okupacziyu-zhyteli-sela-yagidne-ta-yak-nyni-selu-dopomagaye-koka-kola/>

спрямований на ракету і вказує на нерозуміння дитини, що ракета нанесе їй шкоду і означає безневинність. Внизу бачимо повідомлення, що означає “Закрийте небо” і було спрямоване до країн Заходу для допомоги Україні і надання техніки для захисту міст від бомбардування.⁴⁹ Тож конотативним значенням образу дитини є беззахисність і використовується для привернення уваги.

Рис.26

Рис.27

В колекції є і позитивно забарвлені плакати з зображеннями дітей, до прикладу, плакат «Тато повернувся додому» авторства Грасі Олійко. 30 травня на пресконференції радниця-уповноважена президента з прав дитини Дар'я Герасимчук зазначила, що на той момент 7,5 млн дітей чекали когось з рідних з фронту і ця цифра продовжує рости.⁵⁰ На плакаті бачимо щасливий момент, коли батько живий здоровий повертається додому і донька обіймає його, стрибаючи на руки, тож конотативним значенням зображення дитини є віра в мирне майбутнє та повернення військових додому.

⁴⁹ Що означає термін "закрите небо"? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/scho-oznachaye-termin-zakrite-nebo-2002666.html>

⁵⁰ Бадюк О., Бадюк О. «Забрали дитинство». Як маленькі українці «страждають через агресію РФ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viy-na-prava-ditey-ahresiya-rosiyi/32437168.html>

Важливим об'єднувальним символом в часі повномасштабного вторгнення став смартфон. Завдяки ньому українці залишались на зв'язку з рідними, щоб знати чи все ніхто не постраждав, а також читали новини, створювали канали комунікації для допомоги і багато інших ініціатив. Тож телефони зіграли важливу роль для єднання українців. Їх ми можемо побачити в плакатах «Новини» (рис.28) Альбіни Ялози, «В тебе все добре?» (рис.29) Євгенії Полосіної, «Як ти?» (рис.30) Наталі Шульги та «Скролинг» (рис.31) Віктора Грудакова.

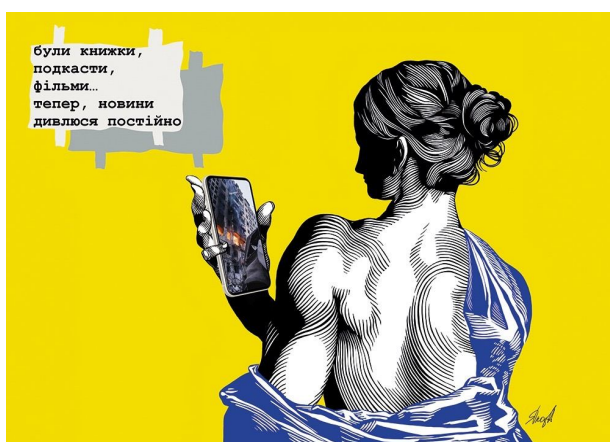

Рис.28

Рис.29

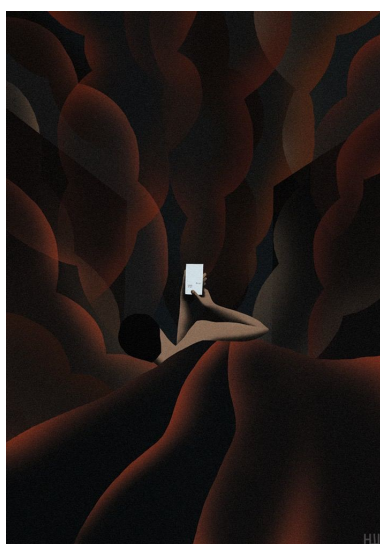

Рис.30

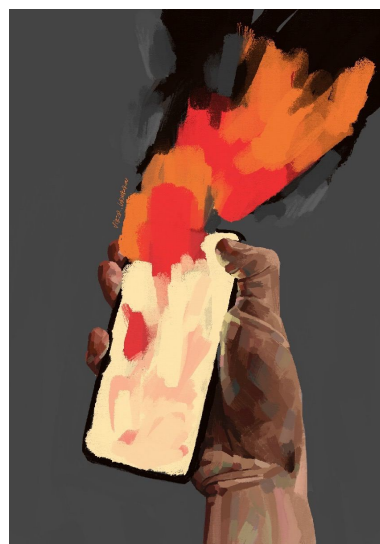

Рис.31

Слідом з телефонами і перевіркою того, чи в порядку рідні люди, виникло символічне запитання «Як ти?», яке щоденно завдають один одному українці.

Ці запитання також використовуються в плакатах «В тебе все добре?» (рис.29) та «Як ти?» (рис.30) і мають конотативне значення хвилювання, співпереживання та єднання, те ж значення мають і самі телефони на цих плакатах.

В групі плакатів, що зберігають в собі трагедії війни і пам'ять, частим зображенням є образи ран, які використовуються як в прямому своєму значенні, так і як метафори. В плакаті «Буча. Братська могила» (рис. 32) Тетяна Якунова зображує буквально рани вбитих на похованих в братській могилі жителів Бучі.⁵¹ Конотатом таких ран є біль та жертви українців, до яких намагається привернути увагу світу авторка.

Олеся Драшкаба використовує в своєму плакаті «Червона нитка життя» (рис.33) рани в українському пікселі в поєднанні з червоною ниткою, що символізує життя. Тож тут конотативним значенням ран є втрати українців в часі війни.

Рис.32

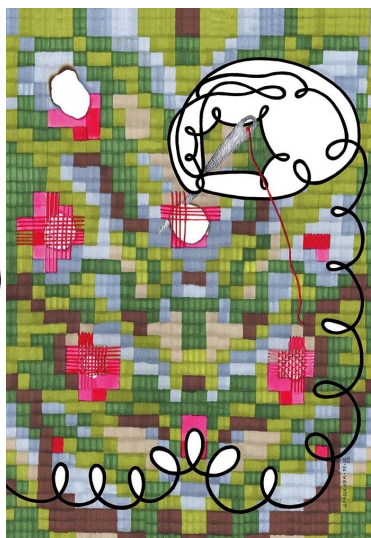

Рис.33

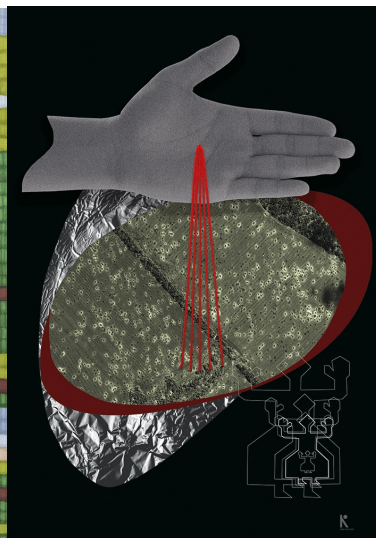

Рис.34

Не пряме значення образу рани використовується і в плакаті «Рани» (рис.34) Каті Лісової. Посередині можемо побачити зображення українського поля, на яке проливається кров з рани. Через повномасштабне вторгнення

⁵¹Бережанський І. У Бучі в братській могилі поховали 67 мирних жителів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/u-buchi-v-bratskiy-mogili-pohovali-67-mirnih-zhiteliv-2007607.html>

третина полів непридатні для посіву і це одна з найбільших втрат України в війні.⁵² Тож конотативним значенням також є втрати.

Іншою болісною темою є зображення життя біженців та внутрішньо переміщених осіб. Більше 14 млн громадян були змушені покинути свої домівки з 24 лютого 2022 року, за даними ООН, з них з України виїхали понад 7,5 млн людей.⁵³

Микола Гончаров зображує в своєму плакаті «Біженець» (рис.35) зруйнований будинок в вигляді силуету людини, який також має серце, що створює ще більшу важливість дому і говорить про те, що з домом також руйнується і частина самої людини. Тож конотативним значенням образу є руйнування і втрата.

В своєму іншому плакаті «Дорога біженця» (рис.36) автор зображує на чорному тлі кострубаті лінії, що створюють дорогу, серед яких можна простежити назви міст, звідки виїхало найбільше біженців з часу повномасштабного вторгнення. Через кольори і криві лінії плакат виглядає досить страшно і заплутано, тому конотативним його значенням є складність і великі демографічні втрати.

Рис.35

Рис.36

Рис.37

⁵² Прищепя Я. Бойові дії та міни: третина українських полів непридатні для посіву через війну — ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/230158-bojovi-dii-ta-mini-tretina->

⁵³ Мірошниченко Б. Камінний хрест на демографії. Скільки людей втратить Україна та як зупинити міграцію? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/24/>

Лелеки на однойменному плакаті «Лелека» (рис.37) того ж автора використовується як символ Батьківщини і повернення додому, оскільки вони завжди повертаються до місця, де вони народжують пташенят.⁵⁴ Знаючи тему над якою працював Микола Гончаров, можемо припустити, що конотативне значення образу птаха є надія на повернення додому.

Героїчні мотиви та зображення архетипа героя за Юнгом, що уособлює відвагу і силу, ми бачимо на прикладах багатьох плакатів, та я зупиню увагу на трьох: «Маріуполь Азовсталь» (рис.38) Максима Паленка, «Св. Георгій» (рис.39) Миколи Гончарова та «Я в порядку» (рис.40) Анни Сарвіри.

1000 українських солдатів тижнями захищали останній стратегічно важливий завод «Азовсталь» в Маріуполі. Захистити завод не вдалося, але військові до останнього не зламали своїх присяг.⁵⁵ Конотативне значення героя військового в обладунку на плакаті, що захищав завод (рис. 38) є стійкість і рішучість.

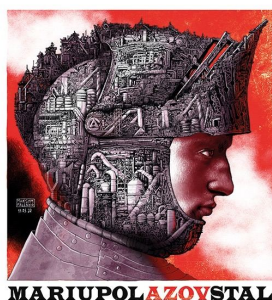

Рис.38

Рис.39

Рис.40

⁵⁴ "ПРАДОС" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://prados.org.ua>

⁵⁵ Чурікова Н. Здалися, але вийшли переможцями. Бійці «Азовстали» продовжують надихати американських журналістів та експертів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/biytsi-azovstali-amerykanski-zhurnalisty-ta-eksperty/31962703.html>

Зображення святого Георгія є досить популярним та означає боротьбу добра зі злом. Оскільки змії пофарбований в кольори георгіївської стрічки, яка є атрибутом військової нагороди Російської імперії⁵⁶, а сам св. Георгій зображений в червоно-чорних кольорах УПА, то можемо дійти висновку, що конотативним значенням св. Георгія, тобто добра, є українська армія, а значенням змія, тобто зла - Росія, що має в собі повідомлення про перемогу України в війні.

Костюм супергероя на плакаті «Я в порядку» (рис.40) Анни Сарвіри позначає певні суперможливості, які притаманні супергероям, та поєднується зі спертою в стіну головою, яка позначає безвихідь і втому, та відповіддю на, вже згадуване раніше, питання «Як ти?» - «Я в порядку», яке говорить про стійкість попри все.

Тож ми розглянули образи та символи, які зустрічаються в плакатах колекції найчастіше на прикладі 40 зображень. Багато образів повторюються, але навіть коли на плакатах використовуються однакові образи, їхні конотативні значення, все одно, можуть відрізнитись.

3.3 Виявлення нових образів та символів в порівнянні з плакатами Ніла Хасевича

Ніла Хасевича відомий своїми тим, що створив візуальний образ УПА, зокрема працював над створенням воєнних плакатів того часу. Наприкінці 1940-х років з'явилася серія робіт «Волинь у бою», в якій автор відобразив сумну, але правдиву дійсність того часу, таким чином прагнучи показати справжні злочини влади. Здебільшого зображував своїх побратимів, щоб показати їхній героїзм та підняти бойових дух українців.⁵⁷

⁵⁶ Георгіївська стрічка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/https://uk.wikipedia.org/wiki/>

⁵⁷ Горічко Я., Галишич Р. Образ жінки та чоловіка у графічних творах України у воєнні та міжвоєнні періоди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/article/view/1>

Ціллю створення плакатів для Хасевича було донести до людей важливі повідомлення про визвольний рух, що схоже до мотивації художників з колекції «Sunseed Art». Про свою роботу сам художник говорив так:

«Державна безпека вже знає, хто криється за псевдо “Бей Зот”, а мої земляки селяни не знають... Я хочу, щоб знали вони і знав увесь світ. У своєму житті я, здається, втратив уже все, але як довго буде залишатися бодай одна крапля моєї крові, я буду битися з ворогами свого народу. Я не можу битися з ними зброєю, але я б’юся різцем і долотом. Я, каліка (інвалід), б’юся в той час, коли багато сильних і здорових людей в світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива... Я хочу, щоб світ знав, що визвольна боротьба триває, що українці б’ються... Така моя думка, думка рядового підпільника. Слава Україні!..»⁵⁸

Часто в своїх плакатах Хасевич використовував архетип героя, зображуючи солдатів, повстанців та козаків. Їх, до прикладу, ми можемо побачити в плакатах «Він край свій боронить» 1945 р. (рис. 41), «Портрет Сотника Осипа Дякова» 1950 р. (рис. 42), «Ми стали волі на сторожі» 1949 р. (рис. 43). Та порівнюючи з плакатами колекції «Sunseed Art», можемо помітити, що використання архетипу героя в образ жінки не зустрічається.

Рис.41

Рис.42

Рис.43

⁵⁸ Вакулка А. Ф. Ніл Хасевич – художник-борець. “...Я б’юся різцем і долотом...”. – Рівне, 2005. – С. 24.

Завдяки таким листівкам українські підпільні організації інформували населення про свою боротьбу, закликали зі зброєю в руках проти окупантів боротися за незалежність Української держави.⁵⁹

Ніл Хасевич в міжвоєнний період створив такі монохромні дереворити: «На Волині жито ворогами збито» 1948 р., «Людей у ярма запрягли» 1949 р., «А їсти нічого» 1949 р., «За плугом» 1945 р., «Вивіз на Сибір», на яких зобразив реальне ставлення тодішньої радянської влади до українців, викриваючи їхню жорстокість. У цих роботах періоду УПА, як жінки, так і чоловіки зображені жертвами радянської влади, що перегукується з повідомленнями проаналізованими раніше плакатами.

Зображення жінки можемо побачити на плакаті «Пішов мій миленький в повстанчі загони» (рис.44), яка зажурено стоїть та чекає на свого коханого. Її образ не має конотативного значення боротьби та стійкості, на відміну від сучасних зображень жінок на плакатах, в чому бачимо суттєву різницю.

Рис.44

Найчастіше в зображеннях Ніла Хасевича зображуються архетипи героїв, матерів, національні символи (прапори, тризуб і т.д.) та повідомлення про

⁵⁹ Іщук О., Марчук І., Даревич Д., Життя і творчість Ніла Хасевича [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13075/file.pdf>

боротьбу і викриття злочинів влади. Тож можемо прослідкувати як і схожі моменти з плакатами колекції, так і виявлення нових образів і повідомлень. До прикладу, в роботах Ніла Хасевича не зустрічаються жінки-воїни, біженці, та символами єднання переважно виступає тільки національна символіка.

Тому ми доходимо до висновку, що в плакатах колекції «Sunseed Art», все таки, можна прослідкувати появу нових образів та символів в порівнянні з плакатами часів УПА. З'являються зображення жінок в війні з використанням різних архетипів, а не тільки матерів та жінок військових, також частіше прослідковується зображення дітей та біженців і звернення уваги до їхніх життів і втрат. Одним з найпопулярніших символів єднання і співпереживання виступає телефон, як новий символ, якого ще не могло бути в плакатах часу УПА.

ВИСНОВКИ

Дослідивши позиціонування і попередні дослідження українського воєнного плаката та детально розглянувши семіотичні теорії Ф. де Соссюра, С.Ч. Пірса, Р. Барта та теорію архетипів К.Г.Юнга, ми змогли зрозуміти, як погрупувати та за допомогою якого методу провести аналіз сорока плакатів колекції «Sunseed Art».

В практичній частині ми поділили плакати на умовні групи на основі образів та символів, які можна було зустріти найчастіше, а саме: зброя та військова тематика, образи жінок, діти та дитинство, об'єднувальні символи, трагедії війни, біженці та зображення архетипу героя. Завдяки поділу, було структуровано проведено семіотичний аналіз плакатів, під час якого ми виявили що навіть повторне зображення певних образів та символів може мати різні конотативні значення, в залежності від контексту зображення та супутніх денотатів.

Після виявлених основних образів, ми дослідили плакати часів ОУН та УПА авторства Ніла Хасевича, знайшли основні образи, архетипи та повідомлення, які порівняли з зображеннями на плакатах з колекції «Sunseed Art». Тож ми змогли підтвердити нашу гіпотезу, що в сучасних плакатах часу повномасштабного вторгнення з'являються нові образи та символи. Причиною їхньої появи переважно є технологічний прогрес та зміна поглядів в сучасному суспільстві, так можна пояснити появу в плакатах образів телефонів та жінок-військових, загалом більше звернення уваги на всіх захисників та постраждалих в часі війни.

Багато конотативних значень в виявлених нових зображеннях були пов'язані з об'єднанням, сімейними цінностями, співчуттям, турботою та допомогою. Тож можемо також трактувати такі символи як прояви зміни культурних цінностей українців, які в порівнянні з часом УПА стали більш згуртованими, цілеспрямованими та гуманними.

Результати цього дослідження можуть допомогти з осмисленням ролі військового плакату в українській культурі та суспільстві, дослідженням розвитку українського військового плакату протягом історії. Також може допомогти створювати нові воєнні плакати та виставки з їхнім використанням, для донесення потрібних повідомлень глядачам.

Це дослідження також відкриває нові напрямки для подальших досліджень, зокрема: аналіз гендерних аспектів у сучасному українському воєнному плакаті; дослідження впливу соціальних мереж на поширення та сприйняття військових плакатів; порівняльний аналіз українських військових плакатів та плакатів інших країн; дослідження сприйняття українських воєнних плакатів глядачами інших країн та реакція на них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. О.Гладун «Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови», 2018 - 115-122 ст.
2. О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку», 2008 - 39 ст.
3. Ф. де Соссюр, Курс загальної лінгвістики. Київ: Основи, 1998. с. 18-30, 80-82, 86-101, 156-161.
4. О.Шепетяк “Класифікація знаків у семіотиці Чарльза Пірса”, 2014 - 8 ст.
5. Ролан Барт "Від твору до тексту", 1986 - 16 ст.
6. Карл Густав Юнг “Архетипи і колективне несвідоме”, 2018 - 608 ст.
7. О.Мікула «Ніл Хасевич. Графіка перемоги духу», 2014 - с. 68–71
8. О.Гладун “Плакат як візуально-комунікативна практика: місце і роль”, 2019 - 143-145 ст.
9. О.Гладун «До проблеми візуальної мови графічного дизайну України» 2009 - 42-46 ст.
10. Ю.Руссол «Застосування національних символів у візуальній мові українського плакату», 2020 - 142 ст.
11. Клименко О. “Бофони: грошові документи ОУН і УПА” / ред. В. Даниленко. Київ : УБС НБУ, 2008. 192 с.
12. Сайт платформи «Sunseed ART» <https://sunseed-art.com/ua/artists>
13. Є.Руденко, Газета”Український вісник”, 2023 <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/31/7395790/>
14. Шумилович Б. Як розуміти і читати візуальні медіа? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lvivcenter.org/updates/visual-culture/>
15. Farah Hanum Isfandiary, The Aspects of Semiotics using Barthes’s theory on a Series of Unfortunate Events Movie Poster, Semarang, 2017, 3p.
16. Л.Павлюк Знак, символ, міф у масовій комунікації. – Львів: ПАІС, 2006. – 120 с.
17. Голуб О. Методи впливу пропаганди та протидія їм. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638> (2023)
18. Louise Ward. Елементи плаката та їх характеристики. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/elementos-cartel-3796> (2023)
19. Анатолій Твердой, URL: [Рух в контексті композиційної структури та візуального сприйняття](#)
20. Хмельницька В. Послали слідом за кораблем: у Росії відібрали право проведення етапу Гран-прі з фігурного катання[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/prosport/>
21. Собенко Н. Міністр оборони Німеччини розповів, скільки танків Leopard передадуть Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/432519-ministr-oboroni-nimeccini-rozpoviv-skilki-tankiv-leopard-peredadut-ukraini/>

- 22.Робейко О. Три види зброї змінили хід війни України з Росією - CNN [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/weapons/>
- 23.Герасименко Я. Понад 80% українців вірять у перемогу, майже половина бачить її як вихід на кордони 1991 року — опитування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/ponad>
- 24.Назарчук О.Рік тому ЗСУ підбили крейсер «Москва» і зруйнували міф про «велич» Чорноморського флоту Росії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a>
- 25.Гаценко К. Протитанкові їжаки: як у Києві небайдужі українці роблять оборонні конструкції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://24tv.ua/protitankovi-yizhaki>
- 26.Бадрак Д. Жінки на війні: у боротьбі за свободу стать не має значення. [Електронний ресурс]. Режим доступу:<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/>
- 27.Svetlana Alexievich, «The Unwomanly Face of War», 2017
- 28.Oles.“War has no female face? Ukrainian women cannot agree with this!” Ukrainian poster “The female face of war” exhibited in Mexico. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.irf.ua/en/war-has-no-female-face>
29. Волошаненко В. та Добрань А. Перший крик немовляти сильніший за звук сирени" – керівниця кропивницького пологового будинку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media>
30. Внаслідок повномасштабної війни Росії в Україні загинули 243 дитини, ще понад 444 поранені. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espresso.tv/vnaslidok-povnomasshtabnoi->
- 31.Макалюк Б. Розписані стіни й досі зберігають увесь біль та страждання: історія мешканців села Ягідне, які провели місяць окупації у підвалі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vikna.tv/istorii/rozpovidi/yak-perezhyly-okupacziyu-zhyteli-sela-yagidne-ta-yak-nyni-selu-dopomagaye-koka-kola/>
32. UNICEF [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unicef.org/eca/uk>
33. Що означає термін "закрите небо"? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/scho-oznachaye-termin-zakrite-nebo-2002666.html>
34. Бадюк О., Бадюк О. «Забрали дитинство». Як маленькі українці «страждають через агресію РФ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya>
- 35.Бережанський І. У Бучі в братській могилі поховали 67 мирних жителів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/u-buchi-v-bratskiy-mogili-pohovali>
- 36.Прищепя Я. Бойові дії та міни: третина українських полів непридатні для посіву через війну — ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/230158-bojovi-dii-ta-mini->

37. Мірошниченко Б. Камінний хрест на демографії. Скільки людей втратить Україна та як зупинити міграцію? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua>
38. "ПРАДОС" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://prados.org.ua/>
39. Чурікова Н. Здалися, але вийшли переможцями. Бійці «Азовсталі» продовжують надихати американських журналістів та експертів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/biytsi-azovstali-amerykanski-zhurnalisty-ta-eksperty/31962703>
40. Георгіївська стрічка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
41. Горічко Я., Галишич Р. Образ жінки та чоловіка у графічних творах України у воєнні та міжвоєнні періоди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/article/view/145/115>
42. Іщук О., Марчук І., Даревич Д., Життя і творчість Ніла Хасевича [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13075/file.pdf>

ДОДАТКИ:

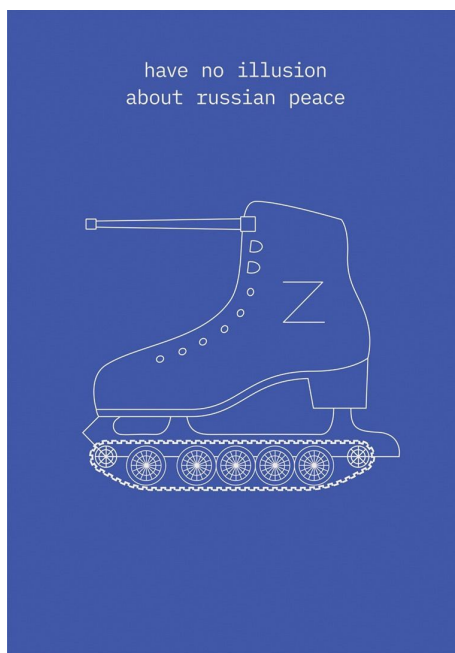
Дод. 1

Дод.2

Дод. 3

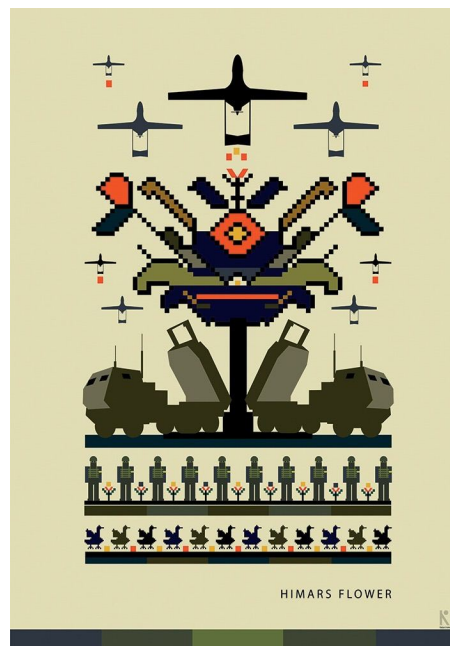

Дод.4

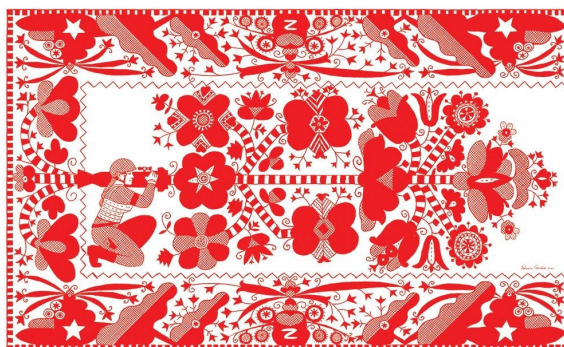
Valia Gushko

Дод. 5

HIMARS FLOWER

Дод. 6

Дод. 7

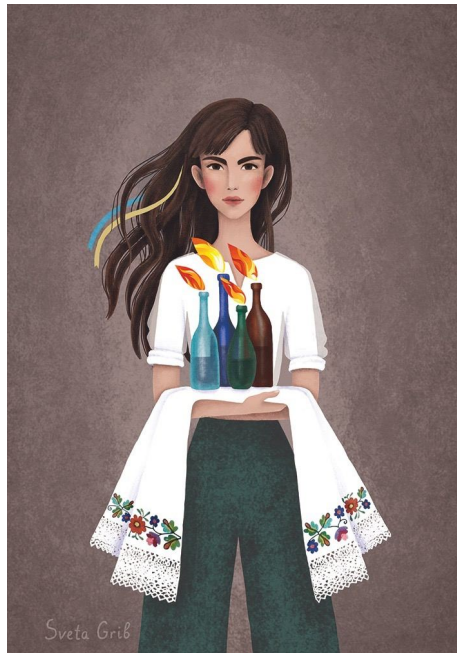
Дод. 8

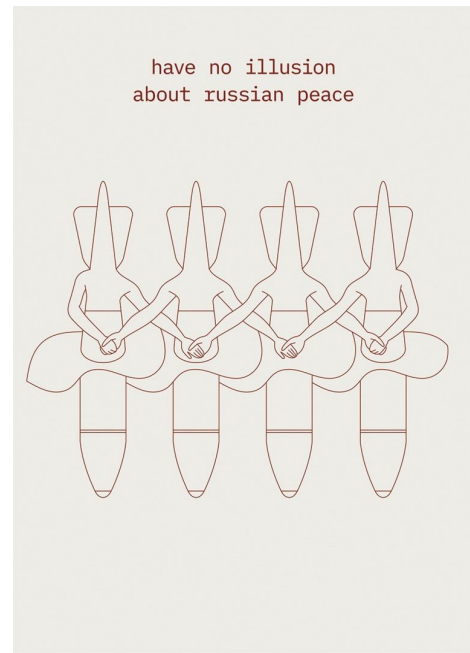
Дод. 9

Дод. 10

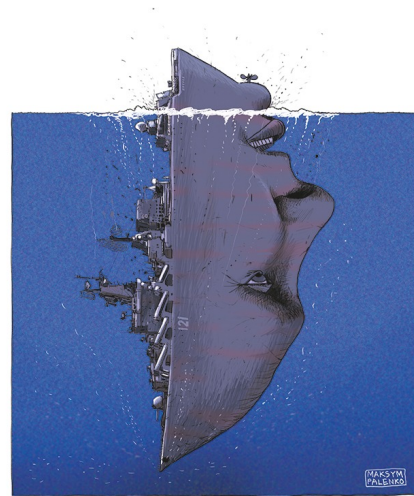
Дод. 11

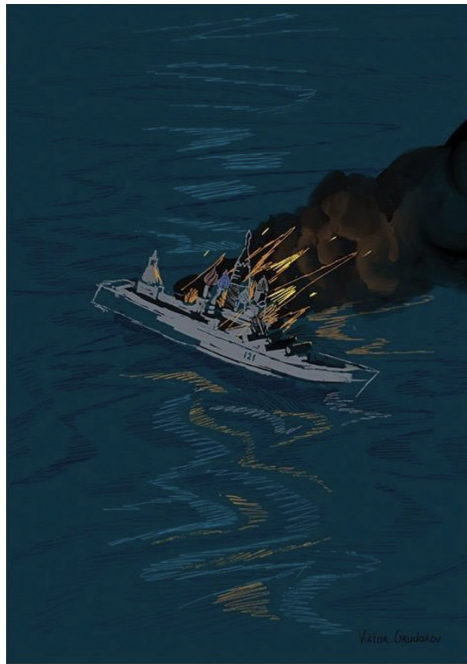
Дод. 12

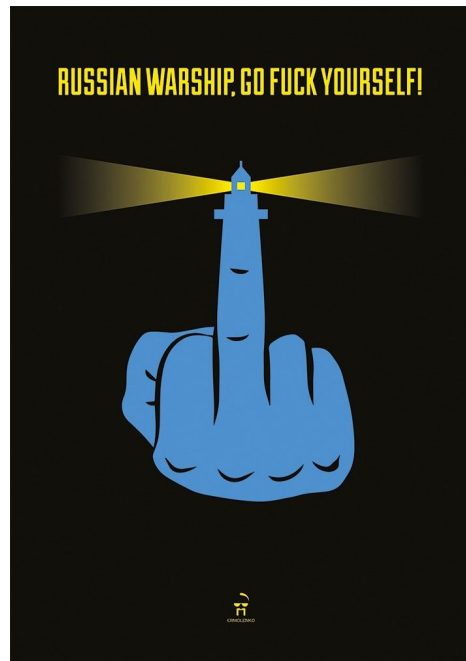
Дод. 13

Дод. 14

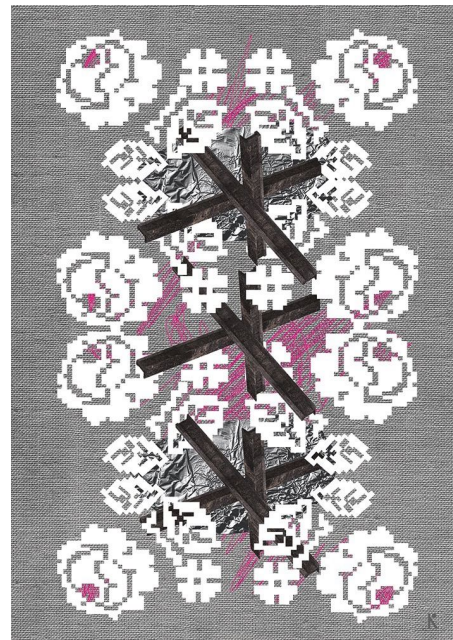
Дод. 15

Дод. 16

Дод. 17

Дод. 18

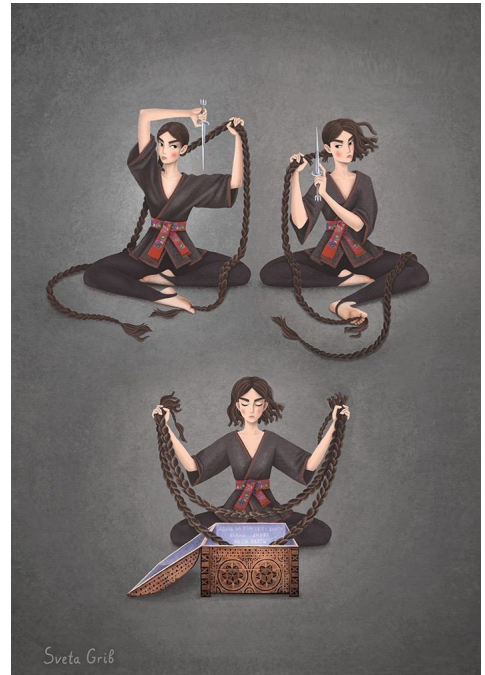
Дод. 19

Дод. 20

Дод. 21

Дод. 22

Дод. 23

Дод. 24

Дод. 25

Дод. 26

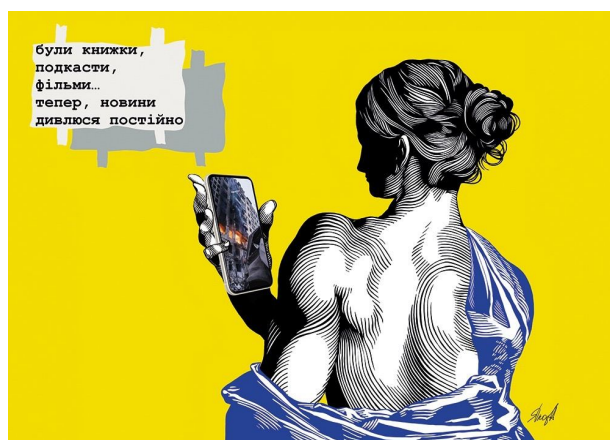
Дод. 27

Дод. 28

Дод. 29

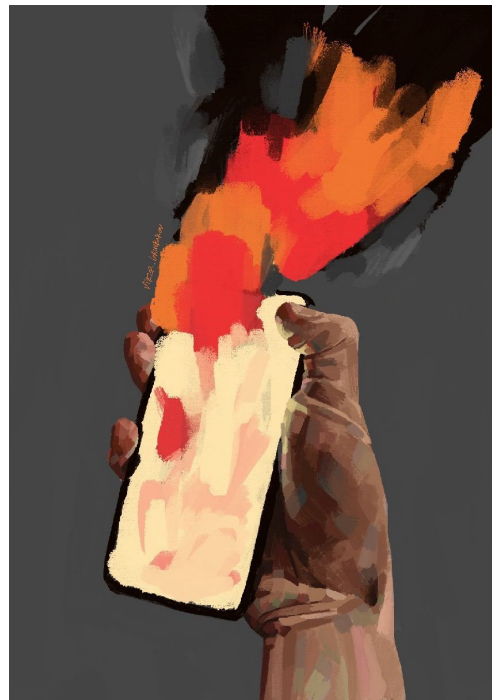
Дод. 30

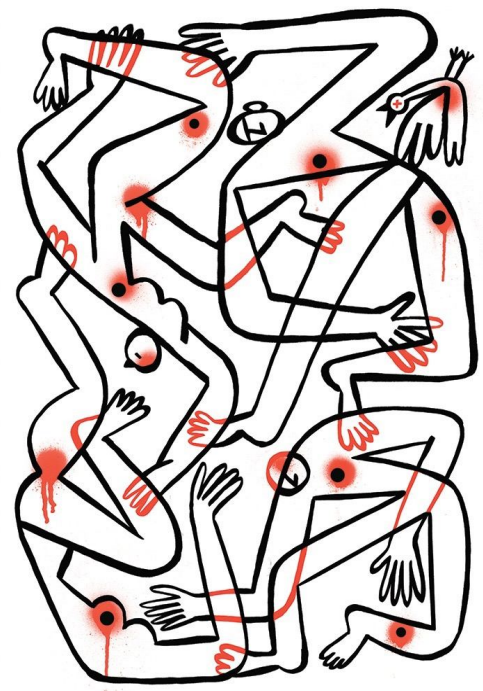
Дод. 29

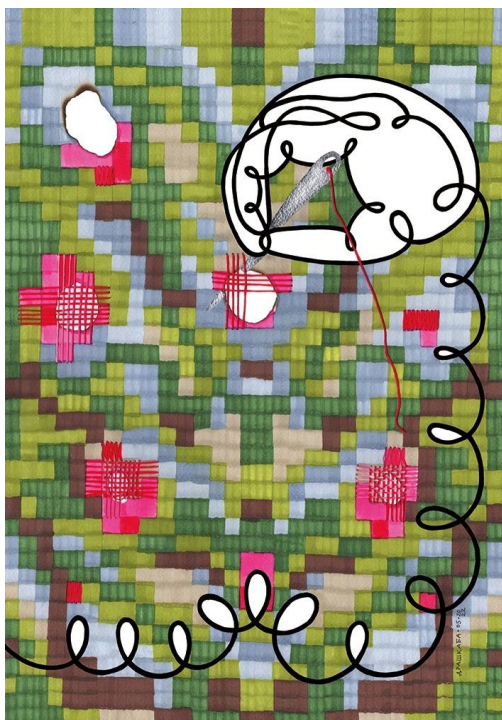
Дод. 30

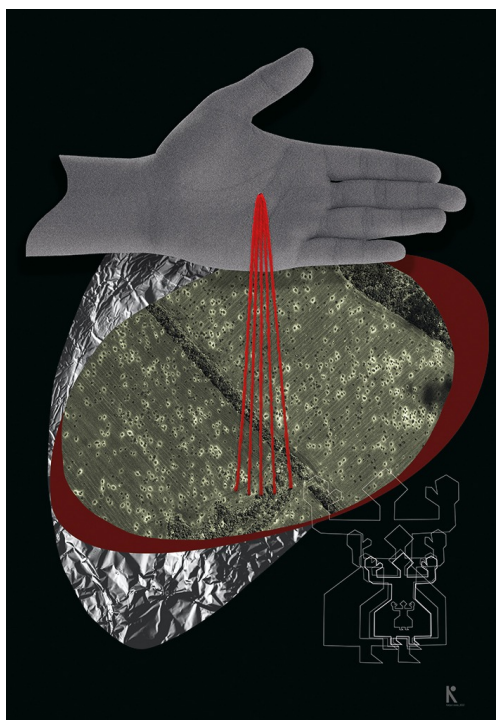
Дод. 31

Дод. 32

Дод. 33

Дод. 34

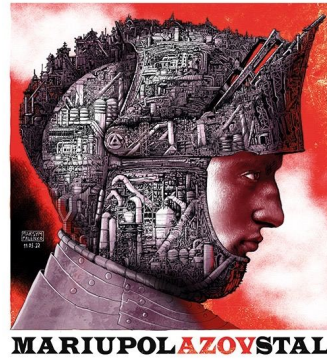
Дод. 35

Дод. 36

Дод. 37

Дод. 38

Дод. 39

Дод. 40

Дод. 41

Дод. 42

Дод. 43

Дод. 44

